

خاور میانه و سیاست بین الملل

تالیف:

دکتر سید محمد موسوی

محسن باقری فر

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه : موسوی، سیدمحمد، ۱۳۴۶ -
- عنوان و نام پدیدآور : خاور میانه و سیاست بین الملل / تألیف سیدمحمد موسوی، محسن باقری
- مشخصات نشر : تهران: علوم و فنون رازی، ۱۳۹۵.
- مشخصات فاعلی : ۳۶۵ ص.
- شابک : 978-600-7043-12-7: ۲۵۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فیبا
- یادداشت : واژه نامه.
- یادداشت : کتابنامه: ص. ۳۴۶ - ۳۶۵.
- موضوع : خاور میانه
- موضوع : Middle East
- موضوع : خاور میانه -- تاریخ
- موضوع : Middle East - History
- موضوع : خاور میانه - سیاست و حکومت
- موضوع : Middle East -- Political Government
- شناسه افزوده : باقری، محسن، ۱۳۵۹
- رده بندی کنگره : DS۶۲/م۸خ۲ ۱۳۹۵
- رده بندی دیویی : ۹۵۶
- شماره کتابشناسی ملی : ۴۳۴۶۶۲۲

خاورمیانه و سیاست بین الملل

نویسنده : سید محمد موسوی / محسن باقری فر

ناشر : انتشارات علوم فنون رازی

طرح جلد : محبوه فقحی

ویراستار و صفحه آرا : عبدالعزیز فرهادی - دکتر حدیث اقبال

چاپ اول : پاییز ۹۵

شمارگان : ۱۰۰۰

قیمت : ۲۵۰۰۰۰ ریال

شابک : 978-600-7043-12-7

نشانی : سهروردی شمالی - روبروی پمپ بنزین - نبش کوچه تری - پ ۴۸ - و ۱۴

پست الکترونیکی : K_soltanzadeh1962@yahoo.com

فهرست

۱۱	مقدمه
۱۴	بخش اول شناخت خاورمیانه
۱۵	مقدمه
۱۷	فصل اول: مفهوم خاورمیانه و تحولات آن
۲۱	فصل دوم: کشورهای خاورمیانه
۵۵	فصل سوم: ویژگیهای خاورمیانه
۵۷	۱-۳- ویژگیهای طبیعی
۶۰	۲-۳- ویژگیهای ژئوپلیتیکی
۶۸	۳-۳- ویژگیهای فرهنگی و اجتماعی
۷۰	فصل چهارم: ساختار و روابط قدرت در خاورمیانه
۷۰	۱-۴- ساختار و روابط قدرت در خاورمیانه تا قرن بیستم
۷۶	۲-۴- ساختار و روابط قدرت در خاورمیانه از قرن بیستم به بعد
۷۹	۳-۴- پیدایش دولتهای مدرن در خاورمیانه
۸۲	۴-۴- علل و زمینههای شکل گیری دولتهای مدرن در خاورمیانه
۸۶	۵-۴- آثار و پیامدهای شکل گیری دولتهای مدرن در خاورمیانه
۹۳	خلاصه و جمع بندی
۹۶	نمونه آزمونهای چهار گزینهای
۹۸	بخش دوم نقش استعمار در خاورمیانه
۹۹	مقدمه
۱۰۳	فصل اول: استعمار و حضور آن در خاورمیانه
۱۰۳	۱-۱- مفهوم استعمار و تاریخچه آن

- ۱-۲- تاریخچه استعمار در خاورمیانه ۱۰۷
- ۱-۳- اهداف کشورهای استعماری در خاورمیانه ۱۱۱
- فصل دوم: اروپا و تحولات خاورمیانه ۱۱۴
- ۱-۲- پیدایش و گسترش استعمار اروپایی ۱۱۴
- ۲-۲- استعمارگران اولیه (فرانسه، ایتالیا، آلمان) ۱۱۸
- ۳-۲- انگلستان ۱۱۹
- ۴-۲- ژرمنی - روسیه ۱۲۳
- ۵-۲- اتحادیه اروپا ۱۲۹
- ۱-۵-۲- چالش‌های اتحادیه اروپا در خاورمیانه ۱۳۴
- ۲-۵-۲- طرح اتحادیه اروپا ای اصلاحات در خاورمیانه ۱۳۶
- فصل سوم: ایالات متحده آمریکا و خاورمیانه ۱۴۳
- ۱-۳- زمینه‌های حضور آمریکا در منطقه خاورمیانه ۱۴۳
- ۲-۳- ویژگی‌ها و اهمیت منطقه خاورمیانه برای آمریکا ۱۴۶
- ۳-۳- اهداف ایالات متحده در خاورمیانه ۱۵۲
- ۴-۳- مبانی و دکترین‌های سیاست خارجی آمریکا در خاورمیانه ۱۵۷
- ۱-۴-۳- مبانی سیاست خارجی آمریکا ۱۵۸
- ۲-۴-۳- دکترین‌های آمریکا در سیاست خارجی ۱۵۹
- فصل چهارم: طرح خاورمیانه بزرگ ۱۶۳
- ۱-۴- مبانی نظری طرح خاورمیانه بزرگ ۱۶۷
- ۲-۴- اهداف طرح خاورمیانه بزرگ ۱۷۱
- ۳-۴- فرصت‌ها و تهدیدهای طرح خاورمیانه بزرگ ۱۷۸
- ۴-۴- فرصت‌های طرح خاورمیانه بزرگ برای کشورهای منطقه ۱۷۹
- ۵-۴- تهدیدهای طرح خاورمیانه بزرگ برای کشورهای منطقه ۱۸۴
- ۶-۳- موانع تحقق طرح خاورمیانه بزرگ ۱۹۱

۱۹۳	 خلاصه و جمع بندی
۱۹۷	 نمونه آزمونهای چهار گزینه‌ای
۲۰۰	 بخش سوم علل همگرایی و واگرایی در روابط دولتهای خاورمیانه
۲۰۱	 مقدمه
۲۰۳	 فصل اول: عوامل همگرایی در روابط دولتهای خاورمیانه
۲۰۵	 ۱-۱- زمینه‌های همگرایی
۲۰۶	 ۱-۱-۱- اسلام، دین مشترک منطقه
۲۰۶	 ۱-۲- همکارای مبتنی بر اشتراکات منطقه‌ای
۲۰۸	 ۱-۱-۳- تابع نفی
۲۱۱	 ۲-۱- گفتمانها و ابزارهای همگرایی
۲۱۳	 ۱-۲-۱- اسلام گرایی، (با) اسلام‌یسم
۲۱۵	 ۱-۲-۲- پان عربیسم
۲۱۶	 ۱-۲-۳- ناصریسم
۲۱۸	 ۱-۲-۴- سوسیالیسم و بعثی گرایی
۲۱۸	 ۱-۲-۵- پان ترکیسم
۲۱۹	 ۱-۲-۶- ملی گرایی، عربگرایی و بین الملل گرایی
۲۲۲	 ۱-۲-۷- لیبرالیسم
۲۲۵	 ۱-۲-۸- اسلام لیبرال (ترکیب اسلام گرایی و لیبرالیسم)
۲۲۶	 ۱-۲-۹- اسلام سیاسی انقلاب اسلامی ایران
۲۲۶	 ۱-۲-۹-۱- مبانی اسلام سیاسی
۲۲۸	 ۱-۲-۹-۲- انواع اسلام سیاسی در ایران
۲۳۱	 فصل دوم: علل واگرایی در روابط دولتهای خاورمیانه
۲۳۲	 ۱-۲- زمینه‌های واگرایی
۲۳۸	 ۲-۲- عوامل واگرایی در روابط دولتهای خاورمیانه

۲۳۹	۱-۲-۲- جهانی شدن
۲۴۰	۲-۲-۲- مرزهای جغرافیایی
۲۴۰	۳-۲-۲- اشتراکات قومی
۲۴۳	فصل سوم: نقش پیمانها و قراردادهای در همگرایی و واگرایی منطقه‌ای
۲۴۳	۱-۳- پیمانها و قراردادهای منطقه‌ای
۲۴۴	۱-۳-۱- سازمان پیمان مرکزی (ستو)
۲۴۸	۱-۳-۲- جنبش عدم تعهد
۲۵۱	۱-۳-۳- شورای همکاری خلیج فارس
۲۵۳	۱-۳-۴- سازمان عربی
۲۵۵	۱-۳-۵- سازمان همکاری
۲۵۸	۲-۳- نقش پیمانها و سازمانها در واگرایی و همگرایی منطقه‌ای
۲۵۹	خلاصه و جمع بندی
۲۶۱	نمونه سوالات چهار گزینه‌ای
۲۶۴	بخش چهارم چالش‌های اساسی در خاورمیانه
۲۶۵	مقدمه
۲۶۶	فصل اول: چالش‌های و مشکلات فرامنطقه‌ای خاورمیانه
۲۶۷	فصل دوم: چالش‌ها و مشکلات منطقه‌ای خاورمیانه
۲۶۷	۱-۲- چالش جهانی شدن
۲۷۸	۲-۲- چالش‌های اقتصادی
۲۷۹	۱-۲-۲- عقب ماندگی و بحران توسعه
۲۷۹	۲-۲-۲- نفت
۲۸۲	۳-۲- چالش‌های سیاسی
۲۸۲	۱-۳-۲- نظام سیاسی و بحران دولت سازی
۲۸۵	۲-۳-۲- مداخله خارجی و بحران حاکمیت

۲۸۶	۲-۳-۳- دموکراتیزه شدن
۲۸۸	۲-۴- چالش‌های فرهنگی- اجتماعی
۲۸۸	۲-۴-۱- هویت
۲۹۱	۲-۴-۲- بحران مواد مخدر
۲۹۳	۲-۵- چالش‌های امنیتی- نظامی
۲۹۳	۲-۵-۱- معضل امنیتی خاورمیانه و تسلیحات گرای منطقه ای
۲۹۵	۲-۶-۲- نازعه اعراب و اسرائیل
۲۹۵	۲-۶-۳- قابلیت‌های استراتژیک کشورهای خاورمیانه
۳۰۳	۲-۵-۴- آینده‌های هسته‌ای شدن خاورمیانه
۳۰۸	۲-۵-۵- تروریسم
۳۰۹	۲-۶- چالش‌های دینی- مذهبی
۳۰۹	۲-۶-۱- اسلام سیاسی و مقاومت رای در برابر غرب
۳۱۲	۲-۶-۲- جنبش‌های اسلام گرا
۳۱۷	۲-۶-۲-۱- سنت گرایی
۳۱۹	۲-۶-۲-۲- تجدد گرایی سکولار
۳۲۰	۲-۶-۲-۳- اصلاح طلبی دینی
۳۲۲	۲-۶-۲-۴- بنیاد گرایی اسلامی
۳۲۹	۲-۶-۲-۵- نوگرایی دینی
۳۳۱	۲-۶-۳- بیداری اسلامی (بهار عربی)
۳۳۸	خلاصه و جمع بندی
۳۴۰	نمونه سوالات چهار گزینه ای
۳۴۳	پاسخنامه
۳۴۶	منابع

مقدمه

از دیر باز تا کنون کشورهای بین النهرین دارای حکومتها و منابع غنی و ادیان مختلفی بوده اند، و این منطقه به عنوان مهد تمدن بشری شناخته شده است. این منطقه تا قبل از جنگهای صلیبی، عنوان مرکز خلافت اسلامی شناخته می شده و همین عامل، موجب پیشرفت های علمی و نمودانشمالی برجسته ای شده بود. ولی بعد از جنگ های صلیبی، کشورهای مسیحی و غربی توجه سطح پیشرفت این منطقه شدند. با ترجمه کتب علمی، این پیشرفت به دست غرب افتاد. به تدریج سفرای کشورهای غربی و شناخت منابع و بازار و ویژگیهای آن شروع به برنامه ریزی برای استفاده و گاهی سوء استفاده از این منطقه نمودند، که نمونه بارز این دست اندازها و تعدبات در قرن ۱۹ و ۲۰ نمایان تر گشت. جنگهای جهانی اول و دوم و درگیری های متعددی باعث بروز تحولات شگرفی در این منطقه گردیده است. تا قبل از جنگ جهانی اول حکومت هایی چون ایران و عثمانی نقش اساسی در حاکمیت و اداره این منطقه داشته اند و این وضعیت برتر منطقه ای بوده اند. ولی بعد از جنگ جهانی اول این مناسبات تا حدود زیادی تغییر کرد و کشورها و حکومت های جدید با عناوین و اهداف جدید سر بر آوردند که باعث ایجاد نگرشها، نظریه ها و مباحث بیشماری نسبت به این منطقه گردید. حتی از این زمان بود که واژه خاورمیانه به این منطقه اطلاق شد. واژه ای که از منظر غربی و به لحاظ جغرافیایی همراه با وازگان خاور نزدیک و خاور دور، همراه بود. پس از سقوط عثمانی، کشورهایی چون عراق، سوریه، فلسطین، ترکیه و ... از دل این امپراتوری زاده شدند، و تولد کشورهای جدید با تاثیرات کشورهای غربی بویژه اروپا بر افکار و انقلابات آنها همراه بود. این تاثیرات موجب بروز نهضت ها و جریان هایی چون پان ترکیسم، پان عربیسم، پان اسلامیسیم و ... گردید که در بعضی موارد ملهم از انقلاب، ساختار، نظم و حاکمیت کشورهای غربی

بوده و گاهی نیز اندیشه بازگشت به اصل مد نظر بوده است. این کشورهای نوظهور، در حقیقت بعد از کنفرانس پاریس به استقلال دست یافتند. البته در شکل‌گیری این استقلال و حتی مرزبندی‌ها و تقسیمات آن، حضور استعمار و نقش کشورهای غربی، روشن و مشخص است. البته در میان این کشورها، تنها کشور ایران دارای استقلال بوده و نقش غرب و استعمار بر آن بیشتر جنبه الیngی^۱ داشته است. ضمن اینکه دخالت کشورهای غربی و استعمار در امور مملکت ایران با رایزنیهای سیاسی و مشاوره‌های تجاری با نیروهای خریدبخته همراه بوده است. البته استعمار اروپایی با فروپاشی عثمانی و حتی قبل از آن در این منطقه سحر گشته بود. استعماری که بیشتر جنبه اقتصادی داشته و در صدد کسب بازارهای شرق و منابع ارزان بوده است. ولی منطقه خاورمیانه با فروپاشی قدرتی بزرگ مانند عثمانی تبدیل به بازیچه‌ای در دست کشورهای استعماری گردید. با بروز جنگ جهانی دوم و درگیری بسیاری از کشورها به عنوان محلی برای لشکرکشی و سازماندهی نیروهای جنگی قدرتهای بزرگ، اول متحده، این استعمار رنگ و بوی تازه و جدیدی به خود گرفت. نظریه‌های جدید در قالب استعمار شکل گرفت که موجب هر چه بیشتر و بدتر شدن تاثیرات استعمار بر آن گردید.

آنچه در این کتاب مورد توجه قرار خواهد گرفت، جریان‌ها و مسائل خاورمیانه‌ای از ابتدای شکل‌گیری تا زمان معاصر است. در بخش اول به مفهوم خاورمیانه و کشورهای آن، ویژگیهای خاص منطقه‌ای و ساختار روابط قدرت و نحوه شکل‌گیری، انتهای مدرن آن پرداخته می‌شود. در بخش دوم به نقش قدرتهای بزرگ و استعمار در خاورمیانه، از تاریخچه پیدایش استعمار، و کشورهای استعماری در دو قالب کشورهای اروپایی و ایالات متحده و سیاست‌ها و برنامه‌های آنها و بالاخره به طرح خاورمیانه بزرگ پرداخته شده

^۱ این واژه در فرهنگ لغات به معنی از خود بیگانگی است. که در اینجا مربوط به سران کشور، تحصیلکردگان در غرب، و افرادی است که بر فرهنگ کشور تاثیر داشته‌اند، که در برابر فرهنگ و آداب و رسوم، بافت اجتماعی و ساختار حکومتی کشورهای غربی دچار خود باختگی شده، و اصل فرهنگ و ریشه‌های درونی را نادیده انگاشته‌اند. این گروه پیشرفت را فقط در شبیه‌سازی با غرب می‌دانستند.

است. در بخش سوم به عوامل همگرایی و واگرایی در میان دولتهای خاورمیانه از قبیل گفتمانها، پیمانها و قراردادهای پرداخته خواهد شد. در بخش آخر به چالش های اساسی منطقه ای و فرامنطقه ای، از جنبه های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی- اجتماعی، امنیتی- نظامی و دینی- مذهبی پرداخته شده است. امید است که مجموعه مطالب مفید فایده خوانندگان عزیز باشد. در نهایت از مشاوره و راهنمایی تمامی دوستان و اساتید گرانمایه که در فصل بندی و بازخوانی و رفع اشکالات این اثر یاری گر ما بودند، نهایت تقدیر و تشکر به عمل می آید.

من الله توفیق